

մէջ 2400 կրամ թարմ միսի համապատասխանող չոր միս մտնէ , և դատարկ միջոց չթողլու համար ալ վրան կէս թանձր արգանակ կը լեցնեն :

Տիւերն այսպէս պատրաստելէն ետեւ անոնց բերանը կը դոցէ և անագով կը մածուցանէ , ու զանոնք ինքնաբաց խրփով կաթսաներու մէջ կը դնէ ջրով , ու 108° բարեխառնութեամբ կ'եռացնէ . ետքէն կը թողու որ բարեխառնութիւնը 100°էն վար իջնէ ու կամաց կամաց պաղեցնելէն ետեւ կաթսայէն կը հանէ տիւերն : Այս կերպով պատրաստուած միսը կրնայ ուտուիլ ինչպէս որ տիւերէն կ'ելլէ , կամ 100° բարեխառնութեամբ իր չափով 6 կամ 8 անգամ ջրոյ մէջ եռացնելով՝ լաւ արգանակ մը կու տայ : Արեւելեան պատեւրազմին ժամանակ՝ մայիսի ու յունիսի մէջ 1855ին , Վաղղիացւոց բանակին մէկ միլիոն բաժին կերակրոյ բաժնուէցաւ այս մսէն :

ԲՆԱԿԱՆՔ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՆՈՐԱԼՈՒՐՔ

Ե

Իկնաց սկիզբն , որ հաւանական է թէ լուսոյ նման , ջերմութեան նման , մագնիսութեան նման , ելեքտրականութեան նման անկշռելի հոսանիւթ մը ըլլայ , բնութեան այնպիսի ուժերէն մէկն է , որ քան զամէնն ընդհանրական է , ամենէն նուազ թափանցական և քան զամէնն աւելի զօրաւոր :

Իմենայն ինչ լի է կենօք , ամենայն ինչ իրմով կը շարժի . այս այն խորհրդաւոր զօրութիւնն է՝ որ ամէն բան կը հաստէ , կը պահպանէ , ու կը վերանորոգէ : Իսկայ աստուածութեան այն անսպառելի , անհուն շունչն է , որ հազարաւոր տարիներէ ալ վերջը իւրաքանչիւր գարնան ժամանակ յերեւան կու գայ նոյն առուգութեամբն ու նոյնպիսի մեծվայելութեամբ , որով զար-

դարուած էր երբ առաջին անգամ արարչապետն տիեզերաց շնչեց իր արարածոցը վրայ :

Եւ զարմանանք ու կը հիանանք երբ կը մտածենք կենսական հոսանիւթին ու անկշռելի ըսուած հոսանիւթներուն իրարու նմանութիւնը , որոնք գուցէ ուրիշ բան չըլլան՝ բայց եթէ մի և նոյն հոսանիւթը այլ և այլ կերպարանաց տակ և ըստ պարագայից , որոնց մէջ որ կը գտուին , այլ և այլ երեւութից յառաջ բերող :

Իստեղք թէ մարմիններն աւելի կամ նուազ լաւ հաղորդական են ջերմութեան : () ինակի համար , ջերմութեան աղբեր մը հաղորդենք գայլախազի կտոր մը և մետաղի կտոր մը . և կը տեսնենք որ մինչ գայլախազն հազիւ թէ տաքցեր է , ջերմութիւնը մետաղին խորը թափանցեր է :

Իայց ընդհակառակն գայլախազին ու մետաղին հաղորդակցութիւնը կըտրենք ջերմութեան աղբիւրէն երբ երկուքն ալ աղէկ մը տաքցած ըլլան . կը տեսնենք որ մինչ մետաղը բոլորովին պաղեր է , գայլախազն իր բոլոր ջերմութիւնը դեռ պահէր է :

Իսպախ գոյացութիւններ կան որ շուտով կ'ընդխառնին ջերմութեւ հետ , բայց շուտով ալ կը կորսնցնեն զայն . ուրիշ գոյացութիւններ ալ կան որ դանդաղաբար կը միաւորին ջերմութեան հետ , բայց դանդաղաբար ալ կը կորսնցնեն զայն :

Իարձեալ մարմիններ կան որ լաւ հաղորդական են ջերմութեան , ու մարմիններ կան որ լաւ հաղորդական չեն ջերմութեան : Իմենէն լաւագոյն հաղորդական ու ամենէն նուազ հաղորդական մարմնոց մէջ միջանկեալ անհամար աստիճաններ կան , որոնց համեմատ կը դասաւորուին այլ և այլ գոյացութիւնները :

Ինչ որ ըսինք ջերմութեան նկատմամբ , պէտք է իմանալ հաւասարապէս միւս անկշռելի հոսանիւթից համար ալ : () ինակի համար , մարմիններ կան որ աւելի կամ նուազ լաւ հաղորդական

են լուսոյ , աւելի կամ նուազ լաւ հաղորդական են մագնիսութեան , աւելի կամ նուազ լաւ հաղորդական են ելեքտրականութեան , աւելի կամ նուազ լաւ հաղորդական են կենսական հոսանիւթին :

Բայտու տեսութեամբ ինչ գեղեցիկ քննութիւններ կրնան ըլլուիլ գործարանաւոր էակաց վրայ նկատմամբ առնոց կենաց հաղորդականութեանն առտիճանին : Բայ քննութիւններս միայն կրնան բաւական ընդարձակ տեղեկութիւններ տալ դասաւորելու ի յառաջագունէ իւրաքանչիւր անհատներն ըստ ազգի և ըստ բնութեան իրենց իմացականութեանը և իրենց ընդունակութեանը , և այսպէս կարեւոր ընծայութիւններ տալ անոնց գործարանաւորութեանը ճոխութեանն ու բարգաւաճանացը վրայ :

Բւելի մանրամասն քննենք այս ըսածներս :

Բաւական է ընդհանուր աչք մը ձը գել իւրաքանչիւր անհատից վրայ , մէկէն կը տեսնենք որ երկու մեծ դասակարգութիւն կը բաժնուին :

Բայն անձինքն որոնց բնական ու բարոյական բնաւորութիւնը միակերպ է , չափաւոր , միշտ նոյն , որոնք ամենեւին ոչ մէկ ծայրը կ'անցնին և ոչ միւս ծայրը , որոնք հազիւ երբեք ի չարն կամ ի վատթարն կը դիմեն աւելի քան զչափն , բայց երբ մէյ մը կործանին ի չարն՝ ալ դժուարաւ կը կանգնին :

Բայ անձինքներն որոնց մտածութիւնները և զգացումները միշտ մի և նոյն մատը կը զարնեն , այնպիսի քանակութեամբ ու սաստիկութեամբ կենաց հոսանիւթէն կը բովանդակեն , որ գրեթէ միակերպ է , միշտ նոյն , և դանդաղորէն ու դժուարաւ կը փոխուի . բայց երբ մէյ մը ուղղութենէն խոտորի , ու տկարանայ , դժուարաւ նորէն առաջին վիճակը կ'առնու : Երբ կենաց հոսանիւթին գէշ հաղորդական խառնուածքներն են . երբ կ'ընդունին զայն՝ լաւ կը պահեն , բայց եթէ դժբաղդաբար այնպիսի պարագաներ վրայ հաս-

նին որ տկարացնեն զայն , նորէն առաջին վիճակն առնելու ու զայն վերանորոգելու համար անհնարին աշխատութիւն պէտք է : Երբ հասարակ ու սովորական բնաւորութեան տէր եղող անձինքներն են , որոնք ամենեւին քերթողական զգացումն սրտի չունին , որոնց կեանքը միակերպ է , առանց մէկ կամ միւս ծայրն երթալու : Երբ համար է որ այսպիսիք հասարակօրէն հանդարտաբարոյք կ'ըսուին :

Բայց ուրիշ դաս մը մարդկանց կայ , առոյգ , զուարթ , եռանդուն , կրակոտ , կեանք կը խաղայ բոլոր անոնց երակացը մէջ . ամէն բան զիրենք երջանկութեան ու յաջողութեան կը տանին . բայց մէյ մըն ալ վաղը տեսնենք զանոնք , գուցէ թերեւս այսօր ալ , վհատութիւնը վրանին տիրել է , խորին մաղձոտութիւն մը դէմքերնուն վրայ պատել է , տրտմութիւնը պաշարել է զիրենք , և երկիւղի ու վարանաց մէջ կը ծփան . աշխարհքիս վրայ ամէն բան իրենց դառն կ'երևայ , երջանկութիւնը վերացել է :

Եւ որ զարմանալին է , այսպիսեաց կեանքը յաջորդութիւն մըն է հաստատամտութեան և վատութեան , արիութեան ու վհատութեան , ուրախութեան և խորին տրտմութեան :

Բայսպիսիք նախատիպ պատկեր են այն գործարանաւորութեանց , որոնք մէկ վայրկենի մէջ կենօք կը լեցուին , ու մէկ վայրկենի մէջ ալ կրնան կորսնցընել զայն : Բայսօր գերեզմանին մօտեցեր են , և վաղը ի նոր կեանս կը յառնեն իբր թէ նոր ծնած ըլլային :

Բայ փոփոխական բնաւորութիւնները որ մարդկային կրից ամէն աստիճաններուն մատը կը զարնեն , երբեմն կրակոտ ու եռանդուն , երբեմն ցուրտ ու սառնորակ , անոնք են որ սովորաբար դժուարաբարոյ ու բախած կ'ըսուին . վասն զի հանճարն ի մեզ ծայրագոյն բախածօրէն է կ'ըսէ արդեացմէ մէկը : Բայց մտացի մարդը այնպիսեաց վրայ կը ճանչնայ ընտիր մարդկանց կընիքն , որոնք միայն կարող են մեծա-

մեծ ձեռնարկութեանց : Այսպիսիք քան զամենն աւելի պէտք ունին իմաստութեան օգնականութեանը , որ իրենք զիրենք չափու մէջ բռնեն , կամ իրենց բնաւորութենէն այն միայն ցուցնեն որ հարկաւոր է իրենց նմանեացն երջանկութեանը :

Այս բնաւորութիւններն են միայն ընդունակ գերագոյն աստիճանի հաճոյից կամ ցաւոց . իրենցմէ կ'ելլեն մարդկութեան մեծամեծ շահատակները , հանձարներն ու քերթողները : Ասոնք են որ զձմարտութիւնը կը տեսնեն և անոր բացատրութիւնը կը զգան , ամէն բանի մէջ գեղեցկին ետեւէն կ'երթան , երաժշտութեան մէջ , նկարչութեան մէջ , մատենագրութեան մէջ , և այլն :

Այն եթէ այս բնաւորութիւնները խոտորին իրենց ճամբէն , և ջանան ճնշելու իրենց չար կրքերը . ասոնք միայն յարմար են մեծամեծ եղեռնութեանց , ինչպէս նաև մեծամեծ բաւութեանց :

Կենաց նուազ լաւ հաղորդական անհատէն սկսեալ ինչուան լաւագոյն հաղորդական անհատը անթիւ աստիճաններ կան , որ բնաւորութեան իւրաքանչիւր սաստկութիւնն ու բոլոր անոնց հետեւանքները կարգաւ իրենց դասաւորութիւնը կ'առնուն :

Փոյութեան յարգին ու երջանկութեան զգացումը կենսական ուժոյն աւելի կամ նուազ առատութեամբ ճիշդ կը կանոնաւորի . այս բանիս կրնայ ամէն մարդ համոզուիլ եթէ քիչ մը ինքը զինքը զիտէ :

Այս ուժոյն առատութիւնը ընդունակ կ'ընէ զմարդիկ ամենայն վայելից , ամենայն ձեռնարկութեանց , և հաճոյիւք ու երջանկութեամբ կը հիւսէ անոնց կեանքը . բայց մէկալ կողմանէ ալ եթէ այս կարեւոր հոսանիւթս սլակ սելու ըլլայ , կենաց ճամբան ձանձրութեամբ ու տաղտկութեամբ կը պաշարուի :

Կեանքը կրնայ ազատ կամ ծածկեալ վիճակ մը ունենալ . և այս կող-

մանէ շատ նմանութիւն ունի ջերմութեան ու ելեքտրականութեան հետ : Ինչպէս ասոնք , կեանքն ալ կրնայ մարմնոյ մը մէջ գտուիլ առանց զինքն յայտնելու որ և իցէ կերպով , ինչուան որ յարմար պարագայ մը ընդ առաջ ելլէ և անոր գոյութեանն ընծայութիւն մը տայ :

Այն իսկ երբ իր առուգութեան մէջ է , կրնայ ընդհատիլ և զկայ առնուլ ինէլ մը ժամանակ , որուն չափը չկրնար գտնել արդեացս գիտութիւնը :

Աւր առատ է և աւելի կատարեալ , հոն նուազ ուժով միացած կը տեսնուի : () Երկնակի համար , անկատար պողպատ , որուն վրայ հազիւ թէ կենաց հետք կը տեսնուի , աւելի ուժով կը բռնէ զայն՝ քան թէ ուրիշ աւելի կատարեալ ու վերագոյն դասու կենդանի մը :

Իւրաքանչիւր մարմնոց , որոնց մէջ կը բնակի , մասնաւոր յատկութիւններ կու տայ : Արդուր անոնց որ անկենսունակ բնութեան մեքենական ու քիմիական օրինաց տակն իյնան :

Կ'ընդդիմանայ փտութեան ու ցրտութեան : Այլ որպէս զի փտութիւնն յերևան գայ պէտք է որ բացարձակապէս կեանքն ոչնչանայ , նոյն իսկ ծածկեալ վիճակ ունեցած ատենն ալ :

Նստեսանելի ձու մը , մանր սերմնահատ մը , պատենին մէջ փակուած որդ մը , վերջապէս որ և իցէ արարած մը , որոնք աւերւոյթս միայն մեռած կը կարծուին , դէմ կը դնեն փտութեան քանի որ իրենց մէջ կեանք կը բնակէ :

Ձու մը , սերմնահատ մը , որոնց մէջ կեանք կը խաղայ , աւելի ուշ կը սառին քան թէ ուրիշ ձու մը և սերմնահատ մը , որոնց մէջ այս ոյժն եղծաներ է : Շատ բոյսեր կան որ ձիւնը կը պատռեն գուրս կ'ելլեն ու սառած երկրի մը մէջ ծաղիկ ալ կու տան . և թէ՛ բոյսն ու թէ՛ ծաղիկն անեղծ կը մնան ինչուան որ կեանքը դադրի :

Ինչպիսիք կենդանիներ բովանդակ ձմեռը թմբութեամբ կ'անցընեն ձեռն տակ , սառուցի մէջ առանց սառելու :

Հունդէր ջուրը սառեցուց , որուն

մէջ ողջ ձկներ կային . որչափ ժամանակ որ ապրեցան ասոնք , ջուրը ամբողջ չկրցաւ սառիլ , ձկներուն չորս դին հեղուկ մնաց ու խոռոչ մը ձևացուց . բայց երբ ձկները մեռան՝ ջուրն ամբողջ սառեցաւ :

Հրտութիւնը որչափ ալ սաստկանայ չկրնար մարմնոց մէջ թափանցել ինչուան որ կեանքն ըստ ամենայնի եղծանէ : Այս երևութիւն գլխաւոր պատճառն այն է՝ որ կենսական ոյժը յատկութիւն ունի ջերմութիւն յառաջ բերելու :

Այրբ մարմին մը իր կենսական ոյժը կը կորսնցնէ , անգործարանական արարածոց կարգը կ'անցնի , և անկենսունակ բնութեան օրինացն ու յարակցութեանցը կը հպատակի . իր տարերքները կը քակուին , հասարակօրէն փտութիւն առաջ կու գայ , որով միայն կրնանք ստուգել թէ կենսական ոյժը բոլորովին եղծեր է գործարանաւոր մարմնոց մը վըայէն :

Վոյացութիւններ կան որոնք ամէն տեսակ կենաց բարեկամներն ու պահպանողական ոգիքը կրնան կոչուիլ , որոնք տեսակ մը առնչութիւն , տեսակ մը վերաբերութիւն ունին անոր հետ , որոնք գուցէ անոր նուրբ սնունդ մը կու տան , կը կազդուրեն զայն , կը գրգռեն ու կը զօրացնեն . այս գոյացութիւններս գլխաւորապէս լոյսն ու ջերմութիւնն են , և մանաւանդ այն նուրբ ու անտեսանելի հոսանքներն ազդեցութիւնը , որ մեզի համակրական քաջառողջ անձէ մը կը ճառագայթէ :

Երբ քան զամէնն աւելի կենաց հետ նմանութիւն ունեցող գոյացութիւններէն մէկն է , և քան զամէնն աւելի կենաց վըայ ազդեցութիւն ունի : Բնաց լուսոյ ոչ բոյս մը , ոչ կենդանի մը , թէ և առատ սնունդ ունենան ու ամէն ինամբ ընդունին , չեն կրնար զարգանալ , գոյներնին ու ուժերնին կը կորսնցնեն , կը վատին ու քիչ ատենէն կը մեռնին :

Այն իսկ մարդս , թէ որ ամենեւին լոյս չտեսնէ , կը դունատի , զգայու-

թիւնը կը կորսնցնէ , կը հիւժի ու կենաց կորովութիւնը բոլորովին կը վերնայ իրմէ . այս բանիս թշուառ օրինակներն ունինք մութ բանտերու մէջ փակուած դատապարտելոց վըայ :

Այրկրիս ընդերացը մէջ , խորին այրելու մէջ , ուր մշտնջենաւոր գիշեր մը կը տիրէ , բաց ՚ի անգործարանական արարածոցմէ ուրիշ բան չգտուիր : Հոն տեղուանքն էակ մը չկայ որ չնչէ ու զգայ . առ առաւելն քանի մը տեսակ լու ու բորբոս կը գտուին , որոնք արարչութեան մէջ յետին տեղին ունին ու ամենէն թերին են , և նոյն իսկ այս բուսականութիւնս ալ փտեալ անտառի մը կամ կենդանացուցիչ փտութեան մը մօտերը կը գտուի :

Կենսական ուժոյն բարեացատար բարեկամներէն մէկն ալ ջերմութիւնն է : Ինքն է միայն որ կենաց առաջին բողբոջը կը զարգացնէ :

Այրբ ձմեռն իր սառուցեալ վարագուրը բոլոր բնութեան վըայ կը տարածէ , և արարածք ամէն մեռած կը կարծուին , բաւական է զարնանաբեր տաք շունչ մը , և բնութեան բովանդակ ուժերն ՚ի նոր կեանս կը յառնեն : Այնչափ բեւեռներուն կը մօտենանք , այնչափ կեանքը նուազ կը գտնենք . և եթէ սառուցեալ երկիրներն երթանք , ոչ բոյս կը տեսնենք , ոչ միջատ մը և ոչ պզտի կենդանի մը : Կեանքն ու ջերմութիւնը այնպիսի ներքին կապ մը ունին իրարու հետ , որ ջերմութիւնը կեանք յառաջ կը բերէ , կեանքն ալ ջերմութիւն :

Բերեւոյթ մահուան ժամանակ ջերմութիւնն այնպէս ազդու կերպով կը ներգործէ՝ ինչպէս կենաց առաջին անգամ յերեւան գալու ատեն , և այս բոյոյս ամենէն պզտի կայծն ալ կը սնուցանէ :

Եթէ կեանքն այլ և այլ ազդեցութեամբ կրնայ զրգուիլ , կազդուրիլ , և սնանիլ , ուրիշ ազդեցութեամբ կրնայ տկարանալ ու մինչև եղծանիլ :

Այս վնասակար ազդեցութեանց գլխաւորներէն մէկն է ցորփն , սխերիմ

Թշնամի կենաց : Հրտուածամբ ամե-
նեին կեանք յառաջ չկրնար գալ, ոչ
ձու մը կրնայ Թխսիլ և ոչ սերմնահատ
մը կրնայ բողբոջել :

Հնցմունքներ կան որ զօրաւոր կեր-
պով կ'ազդեն կենաց վրայ . ինչպէս ,
օրինակի համար , ելեքտրական սաս-
տիկ հարուած մը , կայծական հարուած
մը , կրնայ մէկէն զբոյսերն ու զկենդա-
նիները զրկել կենսական ուժէ , և շատ
անգամ առանց իսկ պղտի վերք մը տա-
լու անոնց գործարանացը : Այսպէս է
նաև աւելի կատարեալ էական վրայ ալ .
սրտի յուզմունք մը , սաստիկ վախ մը
կամ ուրախութիւն մը կրնան մէկէն
կենսական ուժն եղծանել բոլորովին :

Կենաց տկարանալուն և նուազելուն
գլխաւոր պատճառներէն մէկն է անոր
գործածութենէն առաջ եկած կորուս-
տը :

Արբ կեանքն երկար ատեն և սաս-
տիկ ազդուութեամբ կը ներգործէ ,
հետեաբար բոլորովին կը տկարանայ ու
կը սպառի : Ամենօրեայ փորձն այս բա-
նիս ստուգութիւնը կը ցուցնէ . երբ
սաստիկ ճգնեցրնէնք ու գործածենք
մեր ուժերը , թէ քալելու , թէ մտա-
ծելու , և այլն , կը յոգնինք : Այս բանս
ալ աւելի պայծառ կերպով կրնանք տես-
նել կալվանականութեամբ : Այնպէս
զօրութեամբ նոր մեռած կենդանոյ
մը մկանանցն ու ջղացը վրայ ներգոր-
ծենք , կը տեսնենք որ կենդանին կ'ո-
գեորի , և այնչափ ուժով որչափ սաս-
տիկ գրգռենք զինքը . բայց թէ որ յա-
ճախ ու սաստկութեամբ այս գրգռ-
մունքն անոր վրայ պատճառենք , այս
վաղանցուկ բոյն շուտով մը կը մարի .
իսկ ընդհակառակն թէ որ դանդաղ-
րէն ու տկար կերպով այս գրգռմունք

ներն անոր վրայ պատճառենք , իրա-
յոս կայծը նոյնպէս կը սպառի , բայց
ուշ . և նոյն իսկ երբոր բոլորովին մա-
րած ալ կարծուի , կրնանք նորէն գր-
գռել զայն ու 'ի յայտ բերել , ընդհատ
ընդհատ վրան ներգործելով : Արեմն
հանգստեամբ կեանքը կը տածի ու կը
կազդուրի :

Շատ անգամ մարդիկ կեանքը բո-
ցոյ մը կը նմանցընեն և ճիշդ է : Ազ-
ծիչ ու նտեղծիչ ուժեր շարունակաբար
մեր վրայ կը ներգործեն , անդադար
մէկմէկու դէմ կը պատերազմին , և ա-
մէն վայրկեան մեր կեանքը եզական
խառնուրդ մըն է կամ յաջորդութիւն
մըն է եղծման և նորանոր արարչու-
թեան :

Վանի որ կեանքն իր առաջին առու-
գութիւնն ունի , իր առաջին կորովու-
թիւնը , նորոգող ու ստեղծիչ ուժերն
միշտ յաղթող են , մարմինը կ'աճի ու
կը կատարելագործուի . անգգալապէս
երկու հակառակ ուժերը կը զուգա-
կշին , և կու գայ ժամանակ մը որ
սպառումն այնպէս համեմատական է
վերանորոգութեան , որ մարմինն ալ
ոչ կ'աճի և ոչ կը նուազի : Բայց վեր-
ջը կենսական ուժոյն նուազմամբն ու
գործարանաց շարունակ կիրառութեք ,
սպառումն առաւելուլ կը սկսի քան ըզ-
վերանորոգութիւնն , որուն անհրա-
ժեշտ հետեանքն է եղծումն ու բոլո-
րական ապականութիւնը :

Այսպէս ամէն անհատ երբեք պար-
բերութիւն ունի կենաց . աճումն , հա-
տարաւիւն , և եղծումն :

